

Chefsjustitieombudsmannen
Mats Melin

Kritik mot en tingsrätt för handläggningen av en partsfråga i ett konkursärende

Anmälan

AA framförde i en anmälan klagomål mot dåvarande Södra Roslags tingsrätt (numera Attunda tingsrätt) med anledning av handläggningen av ett konkursärende. Hon uppgav bl.a. att tingsrätten under åtta månader godtagit att hon uppträdde som part i konkursärendet – varvid hon bl.a. anmärkt mot en bevakad fordran, erhållit kallelse till förlikningssammanträde och närvarat vid två sådana sammanträden – men att tingsrätten därefter ”drog in” hennes talerätt utan att underrätta henne om detta.

Utredning

Handlingarna i det aktuella konkursärendet (K 3981-05) inforrades.

Av anmälan och inforrade handlingar framgick bl.a. följande.

BB avled år 2004 och efterlämnade bl.a. makan CC och särkullbarnet AA Solna tingsrätt beslutade den 14 juni 2005 att dödsboet skulle avträdas till förvaltning av boutredningsman. BB var ensam aktieägare i bolaget BB Utbildnings AB. Bolaget försattes i konkurs genom ett beslut av Södra Roslags tingsrätt den 14 december 2005. Sedan AA överklagat konkursbeslutet beslutade Svea hovrätt den 8 februari 2006 att avvisa hennes överklagande. Som skäl angavs att det faktum att AA äger andelar i ett dödsbo, som äger aktier i konkursbolaget, inte kan grunda någon rätt för henne att överklaga konkursbeslutet.

Tingsrätten beslutade den 17 februari 2006 att bevakningsförfarande skulle äga rum i konkursen. Bevakningar kom in från bl.a. CC och BB:s dödsbo genom boutredningsmannen. Anmärkningar framställdes mot bevakningarna. Den 21 april 2006 kom en skrivelse in till tingsrätten från AA i vilken hon uppgav att hon anmärkte mot CC:s bevakning. Även konkursförvaltaren anmärkte mot samma bevakning. Denne anmärkte också mot bl.a. dödsboets bevakning.

Tingsrätten kallade därefter bl.a. AA, boutredningsmannen och konkurs-förvaltaren till förlikningssammanträde att hållas den 19 maj 2006.

Dagen innan sammanträdet inkom en skrivelse till tingsrätten från AA tillsammans med en undertecknad blankett utfärdad av tingsrätten i vilken AA under rubriken "YTTRANDE från en borgenär som har bevakat" hade markerat att "Anmärkningen mot min/vår bevakning godkänns". Till skrivelsen var även fogat ett brev ställt till boutredningsmannen från AA i vilket hon förklarade att hon i egenskap av dödsbodelägare stödde konkursförvaltarens anmärkning gällande dödsboets fordran.

AA närvarade vid förlikningssammanträdet den 19 maj 2006 och upptogs i protokollet som anmärkande mot dödsboets och CC:s fordringar "i egenskap av dödsbodelägare" efter BB. Av protokollet framgår vidare att boutredningsmannen var närvarande såsom bevakande i egenskap av ställföreträdare för BB:s dödsbo. Det finns inte någon anteckning i protokollet om att frågan om AA:s talerätt i ärendet behandlats. Sammanträdet avslutades med att tingsrätten meddelade bl.a. följande beslut: "Samtliga parter kallas på samma sätt och med samma påföljd som till dagens möte till fortsatt förlikningssammanträde vid tingsrätten måndagen den 19 juni 2006 kl. 10.00". Tingsrätten skickade efter förhandlingen en kopia av protokollet till AA och den advokat som biträtt henne vid förhandlingen.

Även vid det fortsatta förlikningssammanträdet var bl.a. AA närvarande, biträdd av advokat, och hon upptogs i protokollet på samma sätt som vid det tidigare sammanträdet. Frågan om AA:s behörighet i ärendet behandlades, såvitt framgår av protokollet, inte vid sammanträdet. Sammanträdet avslutades även denna gång med att parterna kallades till ett fortsatt sammanträde att hållas den 25 augusti 2006 och protokollet från sammanträdet skickades till AA och advokaten.

Det följande förlikningssammanträdet ställdes in på konkursförvaltarens begäran med anledning av att denne önskade ytterligare rådrum för att förhandla med parterna. Fortsatt förlikningssammanträde planerades i stället till den 29 september 2006.

Den advokat som biträtt AA vid förhandlingarna översände den 18 september 2006 till tingsrätten för kännedom en skrivelse ställd till konkursförvaltaren. I skrivelsen uppgavs bl.a. att "[det] faktum att rätten accepterat att AA har tagit en aktiv roll i konkursärendet tolkar vi som att rätten delar vår uppfattning avseende det berättigade i att AA får svar på sina frågor". Enligt en anteckning på dagboksbladet kontaktade konkursförvaltaren tingsrätten den 26 september 2006 och uppgav att han sannolikt skulle komma att återkalla anmärkningen mot CC:s fordran. Han uppgav vidare att AA till honom uppgett att hon skulle hålla fast vid anmärkningen och att han var av uppfattningen att AA saknade talerätt eftersom dödsboet avträtts till förvaltning av boutredningsman. Tingsrätten åtog sig att återkomma med besked i frågan.

Den 28 september 2006 kontaktade tingsrätten förvaltaren och förklarade att rätten var av uppfattningen att AA inte hade talerätt. I skrivelser samma dag frånföll förvaltaren anmärkningarna mot dödsboets och CC:s bevakningar. Sammanträdet den 29 september 2006 ställdes in.

AA kom den 27 november 2006 in till tingsrätten med en skrivelse till vilken hon fogat bl.a. brev hon sänt till konkursförvaltaren. Hon bad i skrivelsen tingsrätten att bevaka ärendet då sammanträdet den 29 september 2006 blivit inställt. Såvitt framgår av akten lade tingsrätten skrivelsen till handlingarna utan vidare åtgärd.

Ärendet remitterades till tingsrätten för upplysningar och yttrande över vilka överväganden som gjordes under handläggningen av ärendet i frågan om AA kunde framställa anmärkning mot bevakningar i konkursen och vilka eventuella åtgärder som tingsrätten vidtog med anledning av sitt ställningstagande i frågan den 28 september 2006.

Tingsrätten (lagmannen DD) kom in med ett remissvar till vilket fogades upplysningar från hovrättsassessorn EE och tingsnotarien FF (här utelämnade).

EE upplyste bl.a. följande.

Den första gången jag handlade ärendet var som ordförande vid förliknings-sammanträdet den 19 maj 2006. Vid inläsningen av ärendet observerade jag att Svea hovrätt genom beslut den 2 februari 2006 hade avvisat AA:s överklagande av konkursbeslutet p.g.a. bristande talerätt. Inför förhandlingar och sammanträden brukar jag med hjälp av notarie sätta upp en lista över frågor i ärendet och de till sammanträdet kallade aktörerna. Detta gör jag för att genom aktörernas egna uppgifter kontrollera och rätta till eventuella fel eller brister i tingsrättens personuppgifter samt anteckna aktörernas närvaro, adresser, aktuella frågor och dylikt. När jag gick igenom listan observerade jag att AA hade kallats i egenskap av anmärkande. Dessutom hade till sammanträdet kallats den anmärkande förvaltaren och de tre bevakande borgenärerna, mot vilkas fordringar anmärkningar skett, d.v.s. boutredningsmannen för dödsboet efter BB advokaten GG, CC och Staten. När jag vid aktörernas företräde inför rätten gick igenom de närvarande aktörerna påpekade GG särskilt att det endast var han som företräder dödsboet efter BB och inte AA. På min fråga till AA och hennes ombud advokaten HH om vad hon gör gällande i ärendet lämnade hon följande besked. Hon har för sin egen del godtagit förvaltarens anmärkning mot dödsboets krav, men önskar att boutredningsmannen noggrant skall utreda dödsboet och att förvaltaren till fullo skall utreda CC:s bevakning. Eftersom AA inte framställde några materiella yrkanden ansåg jag att något avvisningsbeslut inte behövdes. Efter ytterligare en kontrollfråga till AA om hon var nöjd med att det skulle företas ytterligare en utredning lät jag henne och hennes ombud sitta kvar bland borgenärerna. Från denna tidpunkt utgick jag ifrån att det för samtliga närvarande jurister var underförstått att rätten inte skulle tillåta AA föra en materiell talan. Därefter gick rätten över till att pröva förvaltarens begäran om att få borgenärernas fullmakt för att söka nå förlikning mellan parterna. Samtliga närvarande borgenärer biföll förvaltarens begäran.

Vid nästa förlikningssammanträde den 19 juni 2006 var förhandlingen som har framgått av protokollet. Det skall särskilt påpekas att förvaltaren personligen var närvarande och att inga frågor om talerätt uppkom. Alla de närvarande utom förvaltaren borde ha varit införstådda med att AA saknar talerätt på grund av att hon vad angår dödsboet efter BB företräds av en boutredningsman.

Att förvaltaren i september 2006 ringde upp tingsnotarien FF kan enligt min mening härledas från bristande kontakter mellan förvaltaren och hans biträdande jurist JJ, som var närvarande på sammanträdena.

DD hänvisade beträffande händelseförloppet till de upplysningar som lämnats av EE och FF och anförde därutöver bl.a. följande.

AA:s klagomål över handläggningen får förutsättas ta sikte på att tingsrätten inte har meddelat ett formellt beslut i fråga om hennes talerätt. Såsom framgår av EE:s yttrande har AA vid två förhandlingar – den 19 maj och den 19 juni 2006 – vid rätten inte begärt uttryckligt besked om talerätten, vilket föranlett EE att utgå från att saken var utagerad eftersom hovrätten redan den 2 februari 2006 avvisat hennes överklagande av konkursbeslutet p.g.a. bristande talerätt. Det har vid dessa sammanträden dessutom förhållit sig så att det var boutredningsmannen som ensam förde dödsboets talan i alla frågor som rörde själva saken. Om AA haft invändningar mot detta hade det varit lätt för henne, eller åtminstone för hennes ombud advokaten HH, att vid sammanträdet fram-föra detta och påkalla beslut i fråga om talerätten.

Enligt min mening finns det ingen anledning att klandra tingsrättens handläggning. Frågan om AA:s talerätt var vid tiden för förlikningssammanträdena rättskraftigt avgjord av hovrätten, något som tingsrätten inte haft rätt att ändra. Hennes JO-anmälan handlar i stor utsträckning om missnöje med faderns hustrus agerande och kritik mot boutredningsmannens handläggning. AA är i dessa hänseenden inte betagen rätten att föra talan vare sig mot boutredningsmannens förvaltning eller mot konkursförvaltarens slutredovisning.

AA, som är bosatt i Portugal, bereddes tillfälle att yttra sig över remissvaret och uppgav bl.a. följande. Hon har vid tre tillfällen rest från Portugal för att närvara vid förlikningssammanträden, som tingsrätten kallat henne till. Rättens ordförande har inte vid någon tidpunkt tagit upp frågan om hennes talerätt. Hon utgick bl.a. därför från att hon hade talerätt. Om hon inte hade det borde tingsrätten ha informerat henne om detta efter hennes brev i april 2006. Advokaten som var med henne vid sammanträdet var inte hennes ombud i ärendet utan var endast med som stöd och ringa insatt i saken. Tingsrätten har inte informerat henne om sitt beslut den 28 september 2006 att dra in hennes talerätt.

Rättslig reglering

Om fordringar utan förmånsrätt kan antas erhålla utdelning i en konkurs kan ett bevaknings- och anmärkningsförfarande äga rum. Regler om detta finns i 9 kap. konkurslagen ([1987:672], KL). Enligt 1 § får rätten efter framställning från förvaltaren besluta att bevakningsförfarande ska äga rum. Om rätten beslutat om bevakningsförfarande ska enligt huvudregeln i 4 § en borgenär som vill bevaka sin fordran inom viss tid skriftligen anmäla sin fordran hos rätten. Mot bevakningarna kan sedan inom viss tid anmärkningar framställas (8 §). Av 9 § framgår att det är förvaltaren, en borgenär som har bevakat en fordran i konkursen och gäldenären som får framställa anmärkning.

Enligt 9 kap. 13 § KL ska tvistefrågor som har uppkommit genom framställda anmärkningar och som inte har förlikts handläggas vid ett förlikningssammanträde inför rätten. Vid detta får förvaltaren, borgenärerna och gäldenären föra talan. Till sammanträdet ska förvaltaren, de borgenärer mot vars bevakningar anmärkningar riktats och de som framställt anmärkningar kallas.

Vid handläggningen av konkursärenden gäller rättegångsbalkens bestämmelser om tvistemål i tillämpliga delar, om inte annat sägs i konkurslagen (16 kap. 2 § KL).

Beträffande rätten att företräda ett dödsbo som avträts till förvaltning av boutredningsman föreskrivs i 19 kap. 12 § ärvdabalken (ÄB) att boutredningsmannen företräder dödsboet mot tredje man och äger tala och svara i mål som rör boet.

När dödsboet förvaltas av boutredningsman får, enligt 19 kap. 12 a §, var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet och boutredningsmannen avstår från att föra boets talan.

I 34 kap. 1 § rättegångsbalken (RB) föreskrivs att fråga om hinder för målets upptagande av rätten ska tas upp, så snart anledning förekommer därtill. Rättegångshinder ska av rätten självant beaktas, om inte annat är stadgat.

Bedömning

Inledning

I ärendet har framkommit att CC och dödsboet efter BB – genom dess boutredningsman – bevakade fordringar i den aktuella konkursen. AA, som var delägare i dödsboet, anmärkte i en skrivelse mot CC:s bevakning. Även konkursförvaltaren anmärkte mot denna fordran liksom mot dödsboets. Tingsrätten kallade sedan AA till det första förlikningssammanträdet.

Dagen före sammanträdet kom hon in med skrivelser i vilka hon uppgav att hon ”stödjer konkursförvaltaren anmärkning gällande dödsboets fordran”. AA närvarade sedan vid sammanträdet. Det sammanträdet och även det påföljande sammanträdet avslutades med att tingsrätten beslutade bl.a. att samtliga parter kallades på samma sätt och med samma påföljd till fortsatt sammanträde några veckor senare. Protokollen från sammanträdena sändes till AA. Hon och hennes advokat skickade vid ett par tillfällen in skrivelser till tingsrätten med anledning av det pågående konkursärendet.

Frågan om AA var behörig att föra talan i konkursärendet

Enligt 9 kap. 9 § KL får, som framgått ovan, förvaltaren, en borgenär som har bevakat en fordran i konkursen och en gäldenär framställa anmärkning mot en bevakning.

Borgenär i konkursen var bl.a. dödsboet efter BB, som var avträtt till förvaltning av boutredningsman. Vid detta förhållande är det, som angetts under den rättsliga regleringen, enligt huvudregeln boutredningsmannen som har rätt att företräda dödsboet samt att svara och tala i ett mål som rör boet. Behörigheten att tala och svara i mål som rör boet är inte begränsad till rättegångar vid allmän domstol. Boutredningsmannen äger företräda boet inför alla myndigheter som kan komma att handlägga boets angelägenheter. I förhållande till delägarna får han, liksom annars, vara beredd på klander och ersättningsskyldighet för den händelse delägarnas rätt inte iakttas (Walin, Kommentar till Ärvdabalken, Del II, fjärde uppl., s. 92). Dödsbodelägarna själva däremot kan som regel inte företräda ett dödsbo i boutredningsmannens ställe. Det undantag som framgår av 19 kap. 12 a § ÄB ger i princip endast en enskild delägare rätt att företräda boet i rättegång när denne för talan som kärande (se NJA II 1981 s. 164, jfr vidare Walin, a.a., s. 42).

I det aktuella konkursärendet var således boutredningsmannen ensam behörig att företräda dödsboet. Någon rätt för AA att i egenskap av dödsbodelägare företräda dödsboet har därför inte förelegat. Inte heller medför bestämmelsen i 19 kap. 12 a §

ÄB att AA kan anses ha rätt att framställa anmärkning för boets räkning. Jag delar därför tingsrättens bedömning att AA inte hade talerätt i det aktuella ärendet och således inte var behörig att framställa anmärkningar mot gjorda bevakningar i konkursen.

Tingsrättens handläggning av frågan om AA:s talerätt

Det finns inte någon bestämmelse i konkurslagen, som anger hur rätten ska handlägga frågan om en persons behörighet att framställa anmärkning i ett konkursärende. Rättegångsbalkens bestämmelser om tvistemål gäller emellertid i tillämpliga delar för förfarandet. Som exempel på ett område där rättegångsbalkens regelsystem blir gällande har i förarbetena nämnts förhållanden på partsidan (se prop. 1986/87:90 s. 402).

Att en person har talerätt, dvs. är behörig att vara part i en rättegång rörande den ifrågavarande saken, är en tvingande processförutsättning som ska beaktas av rätten ex officio (jfr Ekelöf m.fl., Rättegång, andra häftet, åttonde uppl., s. 54 f.). Om det brister i denna förutsättning ska rätten med stöd av 34 kap. 1 § RB avvisa käromålet. Enligt min mening måste motsvarande anses gälla beträffande en persons behörighet att framställa anmärkning i ett konkursförfarande. I ett fall som det nu aktuella innebär detta således att rätten självmant ska beakta frågan om en person är behörig att framställa anmärkning mot en bevakad fordran i konkursärendet. Jag vill i sammanhanget understryka att rätten, för att ett ärendes handläggning inte skall tyngas och inblandade aktörer orsakas kostnader i onödan, naturligtvis är skyldig att pröva frågan så snart som möjligt.

Det är, i en situation som den förevarande, också av vikt att prövningen görs innan tingsrätten kallar till ett förlikningssammanträde eftersom bl.a. den som framställt en anmärkning ska kallas till detta. En sådan kallelse ska givetvis endast skickas till den som är behörig att framställa anmärkningar. För det fall en domstol anser att det är oklart om behörighet föreligger kan jag i och för sig tänka mig att rätten kan kalla vederbörande för att saken ska kunna avgöras vid sammanträdet.

Det har inte framgått av tingsrättens remissvar om den – när anmärkningen från AA kom in i april 2006 – gjorde några överväganden i frågan om hon i egenskap av dödsbodelägare var behörig att framställa anmärkningen. Det framgår emellertid av utredningen att tingsrätten kallade AA till det första förlikningssammanträdet. Tingsrätten har i sitt remissvar inte heller berört om det låg några närmare överväganden bakom denna åtgärd och vilka dessa i så fall var. Jag finner det emellertid inte påkallat med ytterligare utredningsåtgärder i denna del.

Tingsrätten borde emellertid, som jag ser det, redan då AA i april 2006 kom in med skrivelsen i vilken hon anmärkte mot den bevakade fordringen, ha tagit upp frågan om hon i egenskap av dödsbodelägare var behörig att framställa anmärkning i konkursärendet. Eftersom tingsrätten ansåg att hon saknade talerätt skulle hennes anmärkning ha avvisats. Jag noterar därvid att tingsrätten inte angett att det skulle ha förelegat någon tveksamhet i frågan. Hon skulle därefter givetvis inte ha kallats till förlikningssammanträdet.

Tingsrättens åtgärder under och efter det första förlikningssammanträdet

Som framgått kom tingsrätten inte att, vare sig före sammanträdet eller senare under ärendets handläggning, fatta något beslut rörande AA:s talerätt. Enligt EE var skälet till detta att AA inte framställde några ”materiella yrkanden” vid sammanträdet och att hon inte heller påkallade något beslut i fråga om talerätten samt att tingsrätten efter diskussioner vid det första förlikningssammanträdet utgick ifrån att det för samtliga närvarande jurister var ”underförstått” att rätten inte skulle tillåta AA att föra en materiell talan. Tingsrätten har i sitt remissvar vidare anfört att frågan om AA:s talerätt vid tiden för förlikningssammanträdena var rättskraftigt avgjord av hovrätten och att tingsrätten inte hade att ändra den bedömningen.

Frågan om en person är behörig att föra talan i ett fall som det aktuella ska, som framgått ovan, beaktas självmant av rätten. Med hänsyn till att tingsrätten uppgett att AA inte begärde uttryckligt besked om talerätten vill jag understryka att det naturligtvis inte åligger den som vill föra talan att påkalla ett beslut i en sådan fråga.

AA har å sin sida uppgett att hon inte insett att hon inte fick föra talan i ärendet. Hennes efterföljande agerande, bl.a. det förhållandet att hon inställde sig till ytterligare ett förlikningssammanträde och att hon och hennes advokat skickade in skrivelser för kännedom till tingsrätten, visar också att hon var av uppfattningen att hon hade rätt att föra talan i konkursärendet.

Det är naturligtvis rättens skyldighet att genom frågor och påpekanden reda ut de oklarheter som kan tänkas föreligga i frågan om huruvida en person är behörig att föra talan i t.ex. ett konkursärende. Oklarheter i fråga om partsställningen i ett mål eller ärende måste redas ut och kan inte tillåtas att hållas svävande genom att domstolen anser sig kunna utgå från att det är underförstått vad som gäller. Även med beaktande av att AA var biträdd av en advokat anser jag att tingsrätten, i den uppkomna situationen, vid sammanträdet uttryckligen borde ha klargjort om AA stod kvar vid sin anmärkning och – om så var fallet – också ha fattat ett beslut i frågan om hennes talerätt i ärendet. Tingsrätten var dessutom i alldeles särskilt hög grad skyldig att klargöra AA:s inställning i denna del med hänsyn till att tingsrätten, enligt min mening felaktigt, hade kallat AA i egenskap av anmärkande till sammanträdet.

Tingsrätten har uppgett att frågan om AA:s talerätt vid tiden för förlikningssammanträdena var rättskraftigt avgjord av hovrätten, något som tingsrätten inte haft rätt att ändra. Enligt min mening kan det ifrågasättas om det förhållandet att hovrätten förklarat att AA inte hade rätt att överklaga tingsrättens konkursbeslut också har inneburit att frågan om hennes rätt att framställa anmärkning i det pågående konkursärendet kan anses rättskraftigt avgjord. Oavsett hur det förhåller sig med den saken anser jag emellertid, i enlighet med vad som ovan anförts, att tingsrätten varit skyldig att uttryckligen ta upp frågan om AA:s rätt att framställa anmärkning och – för det fall hon vidhöll sin anmärkning – fatta ett beslut i frågan.

Jag konstaterar slutligen att det framstår som svårförståeligt att tingsrätten inte ens vid det andra sammanträdet tog upp frågan om talerätten med AA Redan det förhållandet att AA, som är bosatt i Portugal, inställde sig till sammanträdet medför enligt min mening att tingsrätten rimligen borde ha förstått att AA eventuellt inte insett att hon inte hade rätt att föra talan i ärendet. Jag finner det vidare anmärkningsvärt att tingsrätten inte heller senare, inte minst med beaktande av vad som framgick av skrivelsen som inkom till tingsrätten den 18 september 2006, på något sätt agerade i ärendet för att klargöra de oklarheter som uppenbarligen förelåg.

Sammanfattningsvis anser jag att tingsrätten förtjänar kritik för sin bristande handläggning av frågan om AA:s rätt att i egenskap av dödsbodelägare föra talan i konkursärendet.

Vad AA i övrigt har anfört ger inte anledning till någon ytterligare åtgärd eller något uttalande från min sida.

Med dessa uttalanden avslutas ärendet.